

UDK 929:012 Nilević B. (497.6) "19"
Prethodno priopćenje

PROF. DR. SC. BORIS NILEVIĆ - HISTORIČAR SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

Salih Jalimam

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica, Bosna i Hercegovina

U ovom prilogu biografiji i bibliografiji prof. dr. Borisa Nilevića autor prepoznaje njegov znanstveni i osobni istančani osjećaj u spoznaji srednjovjekovnog svijeta Bosne i njenog okruženja. Osobito je naglašen Nilevićev dar da prepozna historijske događaje u arhivskoj građi, da ih argumentira ili da otvori pitanja, ali i da ih prenese čitateljima jasnim i modernim jezikom.

Ključne riječi: Boris Nilević, srednjovjekovna Bosna, porodica Pavlovića.

Današnje okupljanje kolega, poštovalaca i prijatelja prof. dr. Borisa Nilevića, uz *homage* jednom izuzetnom historičaru-mediavelisti, intelektualcu i dragom čovjeku kakvim se Boris Nilević može smatrati, moglo bi se prepoznati kao početak sistematskog, planskog i neophodnog zaokruživanja njegovog naučnoistraživačkog rada i doprinosa historiji srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, ali i mnogo šire, kako prostorno tako i tematski. Samo spominjanje Borisa Nilevića kod svih ovdje prisutnih izaziva mnoge asocijacije, koje, svaka na svoj način, definiraju neki njegov intelektualni angažman, neku djelatnost, prisutnost, a okolnosti su utjecale da danas, ovom prigodom, ukažemo samo na neke iz velikog broja stručnih, naučnih, političkih, organizacijskih, jednostavnije rečeno, mnogoznačnih angažmana. I figurativno i stvarno, profesor Boris Nilević svojim je angažmanom u dvadeset i pet godina plodne naučne djelatnosti stvorio impresivno djelo. Već

sada moguće je identificirati stvarne rezultate toga djela, ali vidjeti i ono što se samo u obrisima nazire, što je još Leo Špicer nazvao “duhovnim etimonom” jedne ličnosti i njegovog djela, nešto kao središte, stožer, oko čega i ka čemu sve ostalo gravitira “ne narušavajući njegovu bitnost i suštinu”. Prije samog čina prezentiranja tema i dilema, ukazivanja na brojne istraživačke zahvate u kojima je prvo i nezaobilazno mjesto profesora Borisa Nilevića, mora se ovom prigodom ukazati na dvije, po našem sudu dominantne odrednice Nilevićevog naučnoistraživačkog rada i doprinosa, a to su profil naučnika-historičara bosanskohercegovačke prošlosti i univerzitetskog nastavnika, koje su se precizno spojile u jednom zgodnom periodu njegovog života. Duhovni etimon koji spaja i jednu i drugu djelatnost je historija srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, kojoj se Boris Nilević u potpunosti posvetio, o kojima je napisao desetine studija, rasprava, članaka, opservacija i osvrti. Posebnu pažnju traži njegova posvećenost bosanskohercegovačkom srednjovjekovnom razdoblju, njenom tajanstvu, ljepoti i nepreglednim hirovima, sigurno prva i jedina ljubav nastala u ranim studentskim danima, preko asistenture u Institut za istoriju u Sarajevu do profesora Univerziteta u Tuzli.

Profesor Boris Nilević je u historijsku nauku ušao kako to dobri historičari i rade, preko zadnjih stranica historijskih časopisa, pišući prikaze, ocjene i osvrtne knjiga koje su bile aktuelne, ali i tu se već prepoznaje nešto što će ga pratiti cijeli njegov naučni vijek - pisao je vrlo smiono, hrabro i jezikom koji je već tada odudarao od klišeiziranog i sveprisutnog jezika tadašnjih i sadašnjih historičara Bosne i Hercegovine. U svoje tekstove unosio je određenu svježinu kojom je privlačio čitaoca, kritizirao je metodološke nedostatke pojedinih knjiga, unosio je nešto novo, interesantno i može se reći nešto što pripada dijelu nove osjećajnosti. “Ponekad bi literarnim i esejističkim izrazom pokušao više zainteresovati čitaoca”, primijetio je prof. dr. Ibrahim Karabegović. Kada samo naslovom ukažemo na okvire njegova interesovanja, mnogima kojima historija i nije neko opredjeljenje bit će jasno da je riječ o nesvakidašnjoj pojavi u modernoj bosanskohercegovačkoj historiografiji, što se može ilustrirati sa nekoliko naslova: *Prilog unutrašnjem sagledavanju islama, Kratkovidnost evropskog pogleda, O moralnom stanju Bosne pred 1463.godinu, Svjetlost manastira u tmini Balkana* itd. Za one koji će smatrati da samo naslovima to dokumentiramo kazujemo da su gotovo svi Nilevićevi tekstovi pisani modernim jezikom, koji pokazuje interes i bogatstvo značenja o kojima brojni današnji historičari puno pišu. Već tada, kod ranog Nilevića evidentne su odrednice

koje će ga pratiti cijeli istraživački vijek, potpuna predanost arhivskim istraživanjima, u kojima se izdvajaju višegodišnja teška, ponekad mučna istraživanja u Državnom arhivu u Dubrovniku, gdje je dugo godina slovio kao “inventar”, zatim izuzetna radinost i zainteresiranost, kao i vrlo stroga i izgrađena kritičko-istraživačka metoda. Iz tih višegodišnjih istraživanja nastalo je desetak izuzetnih studija kojima je zajednički parametar bila ugledna bosanska srednjovjekovna familija Pavlovića, što je bilo predmetom njegovog magistarskog rada pod naslovom *POSLEDNJI PAVLOVIĆI – Bosna sredinom XV stoljeća*, koji je odbranjen u Beogradu pred uglednim akademikom Simom Ćirkovićem.

U sklopu obrađene teme o Pavlovićima nastalo je mnogo manjih istraživačkih radova, pravih medaljona, koji nisu samo historiografske prirode, nego zadiru u sve pore posrnule srednjovjekovne bosanske države druge polovine XV vijeka. *Pavlovići* su potvrdili nesumnjivi talent Borisa Nilevića za historijska istraživanja, otvorili mnoge zapretane teme, ukazali kojim smjerom idu njegova zanimanja i već tada, krajem sedamdesetih godina XX vijeka profesor Boris Nilević upušta se u dijalog sa teolozima, filozofima, sociolozima, pravnicima, sve sa željom da svoj dar za historiju podijeli sa duhovnim srodnicima, a istovremeno da historiji povрати dostojanstvo koje je izgubila ili ga, nažalost, nikada nije ni imala. Mnogo toga vezanog za istraživanje historije srednjovjekovne Bosne vezano uz ime prof. dr. sc. Borisa Nilevića naslućivalo se ili prepoznavalo. Tu se prepoznaje njegov žestok, argumentiran i jak napor kojim je dijagnosticirao i znalački otkrivao boljke historijskih i publicističkih radova, što su, baveći se historijom srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, otvarali sporove i rasprave ili su išli stranputicom. Između ostalog, na primjeru naučnog djela profesora Borisa Nilevića može se tvrditi da se i pored konstantnih podložnosti mnogim promjenama, prije svih tzv. progresivnim nastojanjima, historijska nauka mijenjala u istraživačko-naučnim naporima i traganjima darovitih i upornih historičara-istraživača, a među te malobrojne entuzijaste smještamo i profesora Borisa Nilevića, koji su svaki na svoj način mijenjali ranija znanja o prošlosti ili nekom historijskom problemu davali novi ugao posmatranja i istraživačkog zahvata i time metodološki mehanizam stavljali u onu ravan kroz koji se prepoznaje misao Gustava Eriha von Grunebauma: “Da je povijesnost bit ljudske egzistencije, a čovjekov pogled upravljen budućnosti pretvara u njegovoj svijesti neartikulirano vrijeme u povijesno vrijeme. Samo se povijesno vrijeme može smatrati za vrijeme bogato značenjima”. Nilevićeva

slika prošle (srednjovjekovne) Bosne i Hercegovine je historijski fundirana slika svijeta bogata značenjima u kontekstu ranijeg navoda po svim receptima modernog historijskog istraživanja, koja u sebi nosi svu težinu tekovina državnog, društvenog, narodnosnog i vjerskog bića Bosne i Hercegovine, ali u punoći “nove osjećajnosti” historijske datosti kojom je profesor Boris Nilević s pravom vladao i nametnuo je kao bitan segment svih svojih istraživanja.

Bez dileme su Nilevićevo pisano djelo, usmeno saopćenje i svaki drugi kontakt sa “mističnim čarom zemlje Bosne” siguran i vrijedan parametar postojanosti države Bosne i Hercegovine, poduprti višegodišnjim arhivskim istraživanjima u Dubrovačkom arhivu. Kada se govori o Nileviću kao historičaru srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, neophodno je ukazati na još jedan osoben zahtjev historije kao nauke, da se historijsko djelo prihvati kao zorno stanovište znanstvenoistraživačke discipline, za što u bosanskohercegovačkoj historiji historiografije ima malo primjera. Paradoks u historiji historiografije Bosne i Hercegovine je, s jedne strane, bogata tradicija koja traje gotovo tri i po stoljeća, s izuzetnim istraživačima, uz tek simbolično postojanje studijskih radova o mnogim problemima. Time se otvara cijeli niz pitanja i problema, od toga da se historija sve više udaljava od svojih temeljnih određenja do toga da se i danas kao i prije stotinu godina uglavnom doživljava kao individualna avantura, sa pretjeranim entuzijazmom bez ikakve društvene potpore. Sve je to imao pred sobom i dr. Boris Nilević kada je započeo svoje zanatsko osposobljavanje za ovaj težak, nezahvalan, ali dragocjen posao. Ipak, prof. dr. sc. Boris Nilević se kao istraživač bosanskohercegovačke prošlosti naslanja na bogatu tradiciju od tri i po stoljeća historije historiografije Bosne i Hercegovine i na nekoliko historijskih škola, te njihova iskustva koristi po već oprobanim mehanizmima školovanog historičara, što je u nekim segmentima ograničilo i odredilo pravce njegova rada na historijskom tekstu, posebno kada je riječ o starijim periodima bosanskohercegovačke povijesti. U ovim okvirima moguće je prepoznati tačan i precizan angažman Borisa Nilevića na istraživanjima historije Bosne i Hercegovine, što se može i treba tumačiti i kao najvjerodostojniji oblik i način govora o prošlom.

U dvadeset i pet godina aktivnog znanstveno-stručnog rada prof. dr. sc. Boris Nilević napisao je brojne studije, rasprave i članke iz historije, ali i kulture, civilizacije, baštine, vjere, crkve, umjetnosti, posebno iz historije muzike, dajući gotovo uvijek novi, argumentiran pristup brojnim neriješenim pitanjima i problemima. U radovima iz zrelije faze Boris Nilević bavio se kulturnom i

vjerskom misijom pravoslavlja u Humskoj zemlji, kasnije pod imenom Hercegovina, od vremena kada su te oblasti ušle u sastav srednjovjekovne bosanske države za vrijeme vladavine bosanskog bana Stjepana II Kotromanića i bana, kasnijeg kralja, Tvrtka I Kotromanića u drugoj polovini XIV vijeka. Naročito je zanimljiv i opširan prikaz učvršćenja i stabilizacije pravoslavlja praćen naglim i brzim razvojem crkvenog graditeljstva u Hercegovini u vrijeme vladavine oblasnih gospodara Sandalja Hranića, Stefana Vukčića Kosače i njegovih nasljednika. Vrlo značajnim se smatraju radovi posvećeni misionarskoj djelatnosti pravoslavne crkve u državi kralja Stefana Dragutina, koja je obuhvatala potkraj XIII stoljeća za izvjesno (kraće) vrijeme dijelove sjeveroistočne Bosne. Posebnost metoda i pristupa historijskom zanatu Nilević jasno demonstrira u radu *O kulturnoj misiji pravoslavne crkve 1463-1557. godine*, gdje je često marginalne, nepovezane, ali dragocjene vijesti povezivao i prikazao kulturno djelovanje sveštenika i monaha, osobito rad na prepisivanju knjiga. Posebna pažnja posvećena je crkvenom graditeljstvu, slikarstvu i primijenjenoj umjetnosti sa gledišta čuvanja crkvenih tradicija i zadovoljavanja potreba crkvenog života.

Prof. dr. Boris Nilević je u svojim radovima iz historije srednjovjekovne Bosne uspješno objasnio i razriješio mnoga pitanja iz historije pravoslavne crkve na prostorima Bosne i Hercegovine, na kojima se razvijala i djelovala, ali je i nekim zamršenim i nedovoljno osvjetljenim pitanjima otvorio prostor daljim traganjima i istraživanjima u njihovom uspješnom rješavanju. Tu naročito spadaju tri važna pitanja. Prvo je pitanje zašto tek u vremenu vojvode Sandalja Hranića i njegovih nasljednika u Hercegovini naglo niče veliki broj pravoslavnih crkava i manastira. S obzirom na činjenicu da se to dešava poslije Kosovske bitke 1389. do pada Hercegovine 1482. godine pod Osmanlije, nije li već tada nastalo snažno pomjerenje pravoslavnih stočara (vlaha) iz Srbije prema Hercegovini? Drugo, ostaje i dalje otvoreno pitanje kakav je stvarni značaj za širenje pravoslavlja i njegovo kasnije utemeljenje u sjeveroistočnoj Bosni imala kratkotrajna vladavina kralja Stefana Dragutina na tim prostorima. Čini se da se tu olahko traže odgovori u tradiciji na koju bi trebalo da se nadovezuje kasniji razvitak. Treći važan problem je položaj Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini poslije Kosovske bitke do 1557. godine. I to pitanje je i dalje otvoreno, jer osmanlijski dokumenti koji su tiču dodira starješina pravoslavne crkve i bosanskih franjevacu asociiraju na veći stepen faktičke samostalnosti pravoslavne crkvene hijerarhije u odnosu na drugora-

zredne historijske izvore. Inače, kada je riječ o odnosu pravoslavne crkvene hijerarhije prema franjevcima, mora se i dalje tragati za historijskim izvorima koji će omogućiti definitivan odgovor na to pitanje.

Treba znati da osjećanje historije koje se prepoznaje na stranicama Nilevićevih radova iz srednjovjekovne epohe istovremeno jeste i dokaz o postojanju u vremenu koje nije samo današnje, nego istovremeno i prošlo i buduće. To je svijest da se stvara sa stvarnim i od stvorenog, to je svijest da se može biti samo beočug u onom Kjekegorovom "svetom lancu" trajanja, ali istovremeno to je niz prenošenja i poštovanja ranije učinjenog i napisanog. Kod dr. Borisa Nilevića to je vidljivo po svim nivoima djelovanja. Zatim, Nilević je premostio nešto što još nije uspjelo ni jednom bosanskohercegovačkom historičaru – da premosti historijski i kulturno-civilizacijski medievalnu i osmanlijsku Bosnu i Hercegovinu i da je u jednom prefinjenom skladu prepozna i o njoj piše. Također, zrelim, historijskim premišljanjima uspostavio je odnos historije prema brojnim srodnim naukama – književnosti, filozofiji, teologiji – i to, kako je često govorio, *alternativnom historijom*, čiji je bio i ostao začetnik na ovim prostorima. Puno toga se može još reći o Nilevićevom metodi, ali i doprinosu historiji historiografije Bosne i Hercegovine.

Kada se danas, poslije deset godina Borisovog napuštanja ovozemaljskog svijeta, pokuša napraviti njegov duhovni životopis, svi koji to pokušavamo zatečeni smo brojnim, uglavnom afirmativnim činjenicama. Prije svega, tu se mora naći nešto što je davno odredio Sidni Li kada kaže: "Predmet životopisa je istinita transmisija jedne ličnosti". Ova konstatacija ne izgleda nevažna ni u slučaju prof. dr. sc. Borisa Nilevića. To je poticaj za dodatna interesovanja, koji nas može daleko odvesti na raskršće historije i psihologije i tvrdnje "da dobra biografija nadmašuje prosječnost i prerasta u umjetničku formu". Možemo reći, čitajući Nilevićeve tekstove, prateći njegov angažman, poznajući ga lično, da je po svemu čovjek izuzetne, atraktivne biografije. Boris Nilević je bio i ostao čovjek koji je nosio odijelo svoga vremena, ali koji nikada nije bježao od fona da je to i njegovo vlastito vrijeme.

SUMMARY

PROF. DR. SC. BORIS NILEVIĆ – A HISTORIAN OF MEDIEVAL BOSNIA

Two dominant determinants of the scientific and research work of prof. dr. Boris Nilević can be recognised in his profile, as a scientist and historian of medieval Bosnian history, and as a University lecturer. He wrote dozens of studies, discussions, articles, observations and reviews with a true scientific passion, but also with a great love towards the events, mysteries and beauties of medieval history. He wrote very bravely, with a language which stood out from the ever present cliché of terms. Boris Nilević was among the rare historians who, in his works, managed to bridge the history, culture and civilization of the medieval and Ottoman Bosnia. Apart from that, he managed to connect history with other related disciplines, such as literature, philosophy, theology, history of art etc. The scientific contribution of Boris Nilević to the historiography of Bosnia and Herzegovina is significant, but it is also instructive for future research about the many subjects that he formed a basis for in his works.

Key words: Boris Nilević, medieval Bosnia, Family Pavlović